

LBRIS

We know
books

Theodoros Papakostas

**ÎNCAPE TOATĂ
ANTICHITATEA
GREACĂ
ÎNTR-UN LIFT?**

Traducere din limba greacă de
CLAUDIU SFIRSCHI-LĂUDAT

ZYX Books

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Nota autorului</i>	7
<i>Introducere</i>	11
1. <i>Deschide-te, piatră, ca să trec</i> [Epoca Pietrei]	19
Întrebare frecventă: Ce este arheologia?	35
2. <i>Blues-urile Egeei</i> [Civilizația cicladică]	40
Întrebare frecventă: Cine a fost primul arheolog?	48
3. <i>Hai la dans, mândruță, să te văd și să mă bucur!</i> [Civilizația minoică]	55
Întrebare frecventă: Cum adică „nu doar săpături”?	65
4. <i>Și dacă m-apucă, o să-mi iau avânt</i> [Civilizația miceniană]	70
Întrebare frecventă: Cum datăm vestigiile?	79
5. <i>Ce lipsește, ce nu-i bine, de plânge inima-n mine?</i> [Epoca Întunecată]	83
Întrebare frecventă: De ce există divergențe în comunitatea științifică?	89
6. <i>Un lămâi înflorește în mahala</i> [Epoca geometrică]	94
Întrebare frecventă: Făceau așa și pe dincolo în Grecia antică? Cele mai „proaste” întrebări	102
7. <i>Largul mării îl cutreier și necazu-mi stă la cârmă</i> [Epoca arhaică]	106
Întrebare frecventă: Promit că nu mai spun cuvinte grele. De ce atâta terminologie?	126

8.	<i>Doar n-o să plâng și nici frică n-o să-mi fie</i> [Războaiele persane]	133
	Întrebare frecventă: Cum de sunt îngropate atât de adânc cetățile și vestigiile?	139
9.	<i>De parcă ar fi venit primăvara!</i> [Epoca clasică]	143
	Întrebare frecventă: Cum ne dăm seama că un vestigiu este important?	174
10.	<i>Umblu înarmat</i> [Alexandru cel Mare]	178
	Întrebare frecventă: De ce e atât de haotică mitologia?	186
11.	<i>Să mergem spre alte lumi</i> [Epoca elenistică]	189
	Întrebare frecventă: Are Antichitatea o față întunecată?	203
12.	<i>Ce dulce mă ucizi</i> [Epoca romană]	209
	<i>Epilog</i>	221
	<i>Cronologie</i>	232
	<i>Notă pentru un posibil playlist</i>	235

*Deschide-te, piatră,
ca să trec*

[Epoca Pietrei]

— Bun, să începem cu începutul!

— OK.

M-a privit neîncrezător.

— De unde a început totul?

— De la amor.

— Pardon?!

— Glumesc. Numai că, potrivit mitologiei grecești, prima făptură care a țâșnit din noapte și haos a fost Eros.

— Pe bune? Deci totul se întâmplă de dragul amorului?

A zâmbit și a dat din cap ștregărește.

— Totul. De fapt, totul se întâmplă de dragul puterii și al iubirii!

— Și de dragul banilor!

— Banul e doar cea mai bună acoperire pentru putere.

— Și amorul? Ce acoperire are?

— Amorul, adică Eros, dragă prietene, este întotdeauna gol. Dar să lăsăm filozofeala. Vorbeam despre preistorie.

— N-o să-mi vorbești despre Grecia antică?

— Nu te grăbi! O să ajungem și la Antichitatea clasică și o să se limpezească multe lucruri. Dar și preistoria tot antichitate e.

— Preistoria, adică oamenii peșterilor, gângăveli și dintr-astea?

— Gângăveli și dintr-astea?! Dar cum crezi tu că era omul preistoric?

— Ei, un pic... necioplit... un pic... nu știu...

— Asta e o greșeală pe care o face toată lumea. Credem că o distanță în timp implică, de la sine, și o distanță în gândire! Pentru că, la nivel individual, fiecare dintre noi percepe istoria ca pe o imagine mărită a vieții omenești. Și, fără să ne dăm seama, ne plasăm în etapa „adultă” a acestei vieți, crezând, în mod automat, că generațiile precedente reprezintă... faza mai imatură a umanității.

— Ei, dar nu poți să spui că umanitatea n-a evoluat la nivel cognitiv!

— Cu siguranță că a evoluat. Ba chiar foarte mult. Așa cum și fiecare nouă generație a evoluat în raport cu cele precedente. Se prea poate ca omul preistoric să fi început de la zero, însă nu era idiot. Pur și simplu, era diferit de noi. Dacă ar fi fost idioti, oamenii preistorici n-ar fi supraviețuit. Ai idee cât de greu e să vânez animale sălbatice de mari dimensiuni, ca să ai ce mânca?

— Mamuți și dintr-astea, zici?

— Și nu numai! Ce crezi, bizonii sălbatici sunt ușor de prins?

— N-am vânat niciodată, așa că n-am de unde să știu. Doar niște găini la țară, când eram mic.

— Bănuiesc că există o oarecare diferență între cele două specii...

— Da, așa e... Și, s-o zicem pe-aia dreaptă, când eram mic, n-am reușit să prind nici măcar o găină. Cum reușeau să prindă animale sălbatice?

— Folosindu-se de cea mai mare armă, evident. De creier! De exemplu, avem mărturii din epocile ulterioare, din care aflăm că oamenii aveau grijă să îndrume turmele de animale sălbatice pe

cărări pregătite dinainte, care duceau la o prăpastie în care animalele istovite cădeau și mureau. Așa ceva putea să se întâmple foarte bine și la începutul preistoriei.

— Foarte deștept! Până la urmă, natura umană e la fel în orice epocă, nu-i așa?!

— Ah, deschizi un subiect mare. Dacă mă întrebi pe mine, nu există o natură umană. Există doar biologie. Ne e foame, ne e sete, urinăm, suferim, plângem. Astea toate țin de biologie, nu de natura noastră. Natura ne-am alcătuit-o și ne-o alcătuim. O să-ți demonstrez imediat cum.

— Cât de diferiți de noi puteau să fie oamenii preistorici?

— În anumite privințe, deloc. În altele, foarte mult. Cu siguranță, percepeau lumea în mod diferit. Întâi de toate, aveau în mod cert sentimente.

— De ce ești atât de sigur?

— Pentru că, atunci când găsești oameni paleolitici îngropați cu atenție și grijă, te gândești că cineva i-a plâns. Cineva a suferit când a pierdut un apropiat. Trebuie să fi existat un om preistoric îngrijorat, în plină iarnă, din cauza sarcinii unei tinere. Cineva sigur a fost neliniștit când a văzut că grupul plecat la vânătoare întârzie să apară... căci vedea în zare cum se întorc mai puțini decât pleaseră și se străduia să distingă dacă, printre ei, se afla și persoana iubită, simțind cum i se taie picioarele, cum îi crește pulsul și cum îl cuprinde teama. Pe de altă parte, oamenii ăștia aveau probabil o altă concepție despre ei înșiși și despre lumea din jurul lor.

— Ce vrei să spui?

— E simplu. Pe vremea aia nu exista nimic din lumea care ne înconjoară astăzi. Dar chiar nimic! Nici tehnologia, nici orașele, nici bunurile materiale din jurul nostru. Așa că întreaga lor perspectivă asupra lumii era influențată de cu totul alți factori.

— Ce spui tu e, totuși, cam general și vag. Și să-ți mai zic o chestie! OK, înțeleg să mă preocupe perioada istorică, în care

știm precis ce s-a întâmplat. Însă din preistorie ce pot să înțeleg și cu ce mă ajută asta?

— Păi, toate au început în preistorie. Atunci am devenit oameni!

— Când anume?

— Hai s-o luăm cu începutul! Cu Epoca Pietrei, care se împarte în Paleolitic, Mezolitic și Neolitic. Ți sunt cunoscute cuvintele astea?

— Da. Înțeleg care e ordinea lor, nu e dificil... Însă doar atât. Îmi dau seama că sunt epoci foarte vechi. Dar de ce se împarte Epoca Pietrei în trei perioade? Și de ce e prima Epoca Pietrei? Fiindcă trebuie să le dăm un nume?

— Da. Atât de simplu! Preistoria a fost împărțită de cercetători în trei perioade: Epoca Pietrei, a Bronzului și a Fierului.

— Da, dar de ce le-au zis așa? De ce n-au fost numite, pur și simplu, altfel?

— Ei, uite așa!

— Mă iei peste picior.

— Da, un pic. Dar, lăsând gluma deoparte, trebuia să se numească într-un fel. Au fost numite în funcție de materialul predominant în vestigiile fiecărei epoci, atunci când arheologia, ca știință, a făcut primele săpături. Prima dintre ele, și anume uriașa perioadă numită Epoca Pietrei, se împarte, cum am zis, în Paleolitic, Mezolitic și Neolitic, având, fiecare, mai multe subdiviziuni.

— Stai, stai! Deja m-ai pierdut! Prea mulți termeni. Ia-o cu începutul! De la prima perioadă.

— Paleoliticul. Paleoliticul acoperă aproape întreaga prezență umană de pe planeta noastră. Toate mileniiile – și sunt multe –, de la începutul începuturilor speciei umane până la revoluția produsă de cultivarea plantelor și domesticirea animalelor, precum și de așezarea permanentă într-un loc, pe care am numit-o Epoca Neoliticului, perioadă relativ recentă în istoria speciei umane.

— Așadar, de la Paleolitic ajungem la Neolitic? Și Mezoliticul?

— Mezoliticul intră la mijloc, între cele două, fiindcă, așa cum îți dai seama și singur, schimbările n-au avut loc de la o zi la alta, iar Mezoliticul este, în esență, perioada de trecere de la Paleolitic la Neolitic.

— Ne referim la Grecia?

— La întreaga planetă. Umanitatea n-a început în Grecia. Și nici măcar în Europa. A început în estul Africii, iar de-acolo s-a răspândit în întreaga lume.

— Toate astea în Paleolitic?

— Exact!

— Și când a început Grecia să fie locuită de oameni?

— Încă nu se știe exact când. Se cercetează. Deși au fost găsite dovezi arheologice cu privire la cei mai vechi oameni din Grecia, n-o să te zăpăcesc cu speciile de oameni din preistoria îndepărtată, că n-o mai scoatem la capăt.

— Specii de oameni?

— Da, noi suntem *Homo Sapiens Sapiens*, dar înaintea noastră au existat și alte specii. *Homo Heidelbergensis*, *Homo Neanderthalensis*, adică neanderthalienii pe care-i cunoaștem, și altele.

— A, știu unii care defilează și astăzi printre noi!

A râs.

— Da, de obicei, îi întâlnești la volanul unei mașini! Ca să-ți fie cât mai simplu, reține că un strămoș al nostru a construit prima unealtă. I s-a spus *Homo Habilis*, adică „Omul îndemânat”. Apoi a fost descoperit focul; un alt strămoș al nostru s-a ridicat pe două picioare și a început să meargă ca noi. I s-a spus *Homo Erectus*, adică „Omul vertical”, tocmai fiindcă s-a ridicat de pe patru picioare și a mers pe două, iar, din punctul ăsta, lucrurile au scăpat de sub control. Totuși, deținem dovezi că oamenii *Heidelbergensis*, *Neanderthalensis* și alții au trecut la un moment dat prin spațiul eladic, întrucât e un punct de legătură între Sud și Nord. Încă se discută când anume au plecat speciile umane din Africa și s-au răspândit în restul lumii. Cercetările viitoare o să ne ofere și alte date.

— Vrei să zici că grecii locuiesc în țara asta din Epoca Paleoliticului?

— Nu! N-avem cum să știm asta. Știm că „omul” și-a făcut apariția în spațiul eladic cu multe sute de ani în urmă. Nu știm ce fel de oameni erau. Ce vreau să zic e că nu putem să le zicem greci, ci doar locuitori ai spațiului eladic. Nu știm nici măcar dacă se formase o națiune greacă – sau orice altă națiune – și, în general, ce părere aveau oamenii pe-atunci despre ideea de națiune. În preistorie, nu putem să vorbim despre națiuni.

— Nu existau națiuni în preistorie?

— N-avem de unde să știm, fiindcă n-au lăsat niciun text sau vreo informație, ca să știm cum se defineau. Nu putem să identificăm națiuni în vremuri atât de îndepărtate, iar oricine îți spune altceva, să știi că te minte.

— Dar eu am văzut un articol pe internet, care zicea că...

L-am întrerupt imediat.

— Pe internet găsești orice. Asta nu înseamnă că sunt cercetări susținute științific. Toate tentativele de a identifica etnii în preistorie au urmărit să servească anumite interese „politice”, iar, în cele din urmă, au eșuat dezastruos, de vreme ce nu există dovezi care să le susțină. Știința oficială nu poate să le accepte. În orice caz, preistoria prezintă un mare interes pentru omenire, în ansamblul ei, și pentru evoluția ei pe Pământ, iar modul în care își spuneau ei – greci, malgași, egipteni sau masai – contează prea puțin. Chiar dacă nu putem să identificăm etnii, putem, totuși, să studiem specia umană în ansamblul ei și evoluția civilizației pe care a produs-o.

— OK... Am o nedumerire. Cât de vechi e Paleoliticul despre care zici?

— În linii mari, reține că, la scară planetară, începe cu aproximativ trei milioane și jumătate de ani în urmă. E o perioadă care rămâne necunoscută, fiind greu de delimitat și de investigat.

— De ce?

— Păi, nu e logic?! Vorbim despre niște vremuri în care omul încă nu învățase să-și consemneze isprăvile, gândurile, nu lăsa în urma lui cine știe ce creații și nu avea o locuință permanentă. Pe vremea aia, erau vânători și culegători. Nu exista hrană cultivabilă! Numai ce găseai în copaci și ce vânai. Nu era ușor. Un adevărat calvar pentru specia umană, și asta timp de sute de mii de ani. De fapt, singurele rămășițe conservate din epoca aia, cu ajutorul cărora poți să dai de urma omului paleolitic, sunt uneltele din piatră pe care le-a făcut și folosit. Epoca Paleoliticului și întreaga civilizație umană au început foarte, dar foarte simplu. Însă, dacă stai să te gândești, e un moment nemaipomenit.

— Ce vrei să zici? Care moment?

— Momentul în care primul nostru strămoș a realizat prima unealtă – de-acolo începe totul. Într-un ritm lent, foarte lent. Însă a început. În momentul ăla, omul, deși clar nu era în stare să-și dea seama de importanța faptei lui – sau a ei...

— A ei?! O femeie a creat prima unealtă?

— De ce te miri? Ai dovezi că bărbatul a creat-o?

— Corect...

— Oamenii, adică bărbați și femei, au lăsat în urmă natura care îi înconjură și au făcut primul pas minuscul spre crearea propriei naturi. Este, poate, cel mai important moment în evoluția noastră ca specie pe planeta asta.

— Adică? Explică mai bine. De ce momentul ăsta e cel mai important?

— Pentru că a fost momentul în care, pentru prima dată, omul a creat ceva inexistent până atunci. Cu ce suntem noi diferiți de restul faunei planetei? Fiindcă avem capacitatea de a crea și de a distruge. Chiar și pe noi înșine. Iar în momentul în care și-a creat unelte, omul a început să modeleze lumea înconjurătoare. De-atunci, nimic nu a mai fost la fel, iar această schimbare a fost și este neîntreruptă. Mii de ani de viață pe o planetă cu o floră și o faună care se supuneau docile, fiind adaptate

cu totul legilor naturale, și iată că vine momentul în care o formă de viață decide să spargă „găocea” naturii și să iasă, creându-și una proprie. Și totul a început cu un „poc!”.

— Ce „poc”? Un sunet adică?

— Pocnetul care s-a auzit atunci când două mâini au apucat două pietre, le-au ciocnit, iar piatra a cedat – așa s-a obținut o așchie tăioasă. Pocnetul a răsunat în secolele care aveau să vină. A fost sunetul scos de specia umană când a depășit regulile naturii. Așchia avea să cioplească viitorul într-un mod inimaginabil. Miracolul uman începuse. Din clima caldă a Africii, oamenii s-au revărsat în toate zările ca firele de zahăr care se împrăștie pe podeaua bucătăriei.

— Atunci, deci, a început umanitatea? Există un consens general?

— Asta e „interpretarea” pe care o dau eu – și, îmi imaginez, și alții – întrebării mai degrabă filozofice privind momentul în care și-a început omul evoluția. Potrivit altor interpretări, civilizația umană a început atunci când un strămoș furios s-a apucat să azvârle cuvinte în loc de pietre sau atunci când, pentru prima dată, unul dintre strămoșii noștri a fost îngropat cu grijă. Toate acestea sunt un pic subiective. Important e că umanitatea și-a creat o civilizație și s-a distins de alte forme de viață de pe Pământ.

— Bun, umanitatea s-a răspândit pe tot Pământul... Apoi ce s-a întâmplat?

— Din punctul ăsta, călătoria devine captivantă. Cu o singură constantă, și anume schimbarea, de care specia umană încă se teme. Însă oricine care știe câte ceva despre prezența oamenilor pe Pământ o să zâmbească văzând obsesia umanității de a se autoiluziona în privința unicității și a stabilității proprii naturi.

— Permite-mi să nu fiu de acord. Eu, unul, nu cred că omul se schimbă. Lucrurile nu se schimbă, mereu au fost așa. E în natura noastră...

— Care natură, prietene? Nu e în natura ta nici măcar să mănânci pâine, nici să te îmbraci, nici să conduci, nici să citești,

nici să locuiești în clădiri deasupra solului, nici să controlezi electricitatea, nici să folosești liftul. Și, poftim, ai mai și rămas blocat într-unul!

A căzut pe gânduri, fără să mai zică nimic.

— Susții că nu există o natură umană?

— Evident că există, însă natura ține de biologia și de supraviețuirea noastră. Și suntem datori s-o respectăm, fiindcă nu putem să existăm în afara ei. Așa cum suntem datori și să respectăm prezența noastră pe Pământ și faptul că suntem conectați cu el și cu alte ființe care îl locuiesc. Dar asta nu trebuie să ne justifice mentalitatea. Natura nu ne definește comportamentul. Noi îl definim. Mai bine nu spărgeai piatra aia, prietene! Ți-ai depășit natura. Dacă nu știai, mai bine întrebai. O să-mi zici acum: pe cine să întrebe omul pe atunci? Ferigile și lichenii? Sau pe mastodontul care tocmai trecuse pe lângă el? Falca aia nu te invita la prea multe discuții. În fine, călătoria umană e aventuroasă. Și scurtă, dacă te gândești bine. Dacă socotești că planeta Pământ are patru miliarde și jumătate de ani și că viața a început aici cu aproximativ trei miliarde și jumătate în urmă, în vreme ce omul, ca locuitor al planetei, are doar trei milioane și jumătate de ani, s-ar putea să ți se pară chiar o viteză amețitoare. Când să mai apuci să te adaptezi? E normal să te ia panica. Noroc că există arheologia, care ne vine în ajutor.

— De ce? Ți-asta e scopul arheologiei?

— Ai putea spune în glumă că arheologia e o sesiune universal umană de psihoterapie colectivă, în timpul căreia ne investigăm trecutul, ca să vedem cum de-am ajuns să fim cea mai complexată formă de viață din sistemul solar.

— Ai dreptate, noi, oamenii, suntem niște creaturi misterioase. Și, dacă tot a venit vorba, cu toții avem nevoie de psihoterapie. Dar spune-mi mai multe despre omul paleolitic și despre prima lui invenție. Ce s-a întâmplat după?

— I-a plăcut unealta. „Convenabilă drăcia”, și-a zis. A mai făcut una. Și încă una. Și încă una. Doar existau atâtea mâini

de lucru! „Doar eu să muncesc?”, și-a zis el. Și cineva s-a gândit să-i aducă îmbunătățiri. Și, uite așa, primele unelte au evoluat.

— Dar de ce le dăm atâta importanță uneltelor ăstora din piatră?

— Pentru că sunt cea mai specifică descoperire făcută în șanțierile arheologice paleolitice. Toporiștile de mână și alte scule din piatră sau os.

— N-aveau alte materiale?

— Evident că aveau și obiecte din alte materiale, cum ar fi lemnul, însă lemnul se dezintegrează și nu rezistă în timp, ca piatra. Așadar, prin forța lucrurilor, descoperim omul preistoric – și, în special, omul paleolitic –, în primul rând, prin intermediul rămășițelor care au rezistat până azi.

— Și ce altceva a făcut omul în primii lui ani?

— Artă, prietene! am strigat.

A fost un pic surprins de entuziasmul meu neașteptat.

— Artă! Fie că e vorba despre ornamente extrem de simple, fie despre fresce rupestre de o frumusețe extraordinară, nevoia de artă a omului a început înainte chiar ca el să învețe să cultive pământul și să înalțe case! În vremurile noastre, unii oameni care îndrăgesc arta și trăiesc de pe urma ei și pentru ea aruncă microfonul la final și părăsesc scena cu capul sus.

— *Mic drop!* Sunt tari artiștii!

— Așa că, dacă auzi astăzi, în timpul unei discuții între prieteni, vreun *Homo Sapiens* că declară cu indiferență că „nu-l interesează arta” sau „ce importanță are arta?”, gândește-te că strămoșul tău de acum câteva sute de mii de ani, îmbrăcat în piei de animale și trăind nu cu mult diferit de restul animalelor de pe planetă, ei bine, până și „gângavul” ăla din peșteră a simțit nevoia de a face artă. Și a reușit. Fiindcă arta a luat naștere odată cu specia umană. Într-o epocă în care nu dobândise alte mijloace elementare pentru a supraviețui, cum ar fi cultivarea plantelor sau construirea unor case, omul a învățat să facă artă și apoi să trăiască și să mănânce ca... omul.

— OK, până aici am priceput. După Epoca Paleoliticului a venit cea a Mezoliticului?

— Da, însă îți amintesc că noi am numit-o așa. E o pură convenție. Nu s-au adunat oamenii într-o peșteră, de Revelion, ca să atârne dintr-un perete într-altul un panou pe care să scrie *Happy Mesolithic Era*, să numere secunde, trei, doi, unu, și să cânte îmbrățișați: „*Paleolithic era* a trecut, mâine era se-nnoiește, mânați, mări!” Tranziția a fost treptată, iar împărțirea asta noi am făcut-o, așa, cu aproximație, să punem ordine în haosul ăsta incredibil al preistoriei.

— Și de ce a fost nevoie să adăugați și Mezoliticul? Ce avea atât de special?

— Ușor-ușor, viața a început iarăși să se schimbe... Mezoliticul este perioada de trecere de la Paleolitic la Neolitic, când totul avea să se schimbe!

— Ce s-a întâmplat de s-a schimbat totul?

— O adevărată babilonie. Bun, ascultă aici! Când vorbim despre Neolitic, ne referim la perioada prezenței umane pe planeta noastră, când cineva, în sfârșit, a exclamat: „Fraților, fructul cade pe pământ, iar din el crește ceva!” „Ia să iau eu fructul și să-l îngrop în pământul pe care călcăm. Ce-o să se întâmple?” Și-n scurt timp, tuști! Iată răsadul! „Fraților, a răsărit!” Uite-așa a învățat omul să cultive pământul și să-și producă hrana. Și nu doar s-o producă, ci s-o sporească. După care a pus-o deoparte, pentru momente mai dificile. Pentru când o să fie vreme rea și n-o să găsească ce să mănânce și o să-i ghiorăie mațele.

— Ah! Subscriu!

— Și ca să nu mai lungesc vorba, ăsta a fost momentul în care, probabil, au apărut proprietatea și schimbul. Odată cu inventarea agriculturii, s-au întâmplat și alte lucruri uluitoare, cum ar fi ăsta: dacă avem nevoie de ogor, pentru că el ne hrănește, n-ar fi o idee bună să ne stabilim permanent în zona asta? Să nu mai fim mereu pe drumuri?

— Deci totul s-a schimbat în Epoca Neoliticului. Asta zici?

— Exact! Trecerea asta la Epoca Neoliticului și la cultură, care a schimbat radical totul, este cel mai bun argument pe care i-l poți aduce oricui se împotrivesc schimbării și trecerii la ceva nou, pe motiv că „de ce-am schimba ceva, dacă așa a fost până acum?” Poți să-i spui doar că umanitatea a trăit bine-mersi sute de mii de ani fără să aibă o locuință permanentă și fără ca măcar să cultive pământul, ca să aibă un pic de pâine și ceva grăsime, să-i ungă mațele. Ai prefera să ne întoarcem în peșteri? Te-ai simți mai bine așa?

— Deci inovația Neoliticului a fost cultivarea pământului?

— Nu doar asta. Odată cu ea, a venit și domesticirea animalelor. Fii atent! Bovinele au forță și pot să ne ajute să brăzdăm ogorul, pentru că, la urma urmei, atunci când brăzdezi adânc, încolțesc mai bine legumele. Capra produce lapte și își alăptează iezișorii. Nu cumva se poate bea ce mai rămâne? Ovinele au atâta blană. Cu un fir mai bun decât al nostru. N-am face bine să le tundem? Până într-o zi, când unul dintre strămoșii noștri – ar trebui să-i înalțe o statuie la Paris, Milano și New York! – s-o fi gândit să ia lâna și să facă haine din ea. Ideile bune se află repede și încep imediat să circule. Poate că unul care a călătorit ceva mai departe o fi văzut niște oameni îmbrăcați în haine de lână noi-nouțe și l-o fi apucat invidia. S-a întors la el în sat cu coada între picioare și, scârbit, a aruncat cât colo blana de animal.

— Da, dar hainele de lână sunt aspre și te-nțeapă!

— Așa e, înțeapă și probabil că-i înțeapau și pe cei câțiva oameni neolitici care le purtau, până când, firește, cineva a pus ochii și pe bumbac. Știi doar cât de moale și de fină e țesătura de bumbac! Și-apoi, ca să fim corecți și să spunem lucrurilor pe nume, nu e musai ca un singur om de pe întreaga planetă să se fi gândit la toate astea. E posibil ca aceași idee să le fi venit în același timp și altor oameni din locuri aflate la distanță mare unul de celălalt. Concomitent, a luat naștere și ceramica. Omul a luat pământ, i-a dat o formă, l-a pus pe foc și... hop, au fost făcute vasele. Iar de atunci se fac încontinuu. Și vasele din lut

au o proprietate fantastică! Nu sunt distruse de timp, ci doar de mâna omului.

— Fii mai explicit!

— Sunt din pământ ars. Dacă nu le faci nimic, rămân așa până în vecii vecilor. Asta are, firește, o consecință colosală pentru știință. Ne ajută enorm faptul că s-au conservat obiecte ceramice de la începuturile lor, și anume din Neolitic, și că putem, astfel, după multe secole de studiu, să le așezăm într-o ordine și să știm care când a fost. Ceramica este vestigiul cel mai des întâlnit în timpul săpăturilor, iar acest lanț uriaș al evoluției artei ceramice ne ajută să știm din ce epocă este situl unde facem săpături. În Epoca Neoliticului, deci, specia umană cunoaște o schimbare radicală. Și când modul neolitic de viață ajunge, în sfârșit, în Grecia, totul se schimbă și aici.

— A... Ce vrei să spui? Nu de-aici a început?

— Nu. N-am fost primul loc de pe planetă care a adoptat modul revoluționar de viață al Neoliticului. În Orient, a existat din 10000 î.Hr., cam așa. În Grecia, Neoliticul începe în jurul lui 7000 î.Hr. și durează patru milenii. Îți dai seama că e un interval temporal lung, iar el, așa cum am mai zis, nu e static. Prin urmare, a trebuit să împărțim perioada în subcategoriile: Neoliticul timpuriu, Neoliticul mijlociu, Neoliticul târziu și Neoliticul final.

— Îmi distrugi toți neuronii. N-o să rețin toate astea.

— OK. N-ai nevoie de atâtea amănunte. E suficient să știi că, în perioada asta, modul de viață neolitic s-a răspândit pe toată suprafața Greciei continentale și pe insule. Odată cu inventarea agriculturii, omul putea să-și controleze mai bine propria supraviețuire.

— De-aia venerau zeități ca Mama Glie?

— Presupunem că venerau Glia, da... Și, cel mai probabil, chiar așa se și întâmpla, dar nu uita că suntem în preistorie și nu știm nici măcar cum își numeau zeii. Dar trebuie să fi fost niște zei foarte duri.